

Anmeldelser

Kurt Johannesson: Saxo Grammaticus. Komposition och världsbild i Gesta Danorum (Lychnos-Bibliotek. Studier och källskrifter utgivna av Lärdomshistoriska samfundet nr. 31, Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1978).

För att få rätt perspektiv på denna viktiga och spännande bok bör man se den som den yttersta konsekvensen av en källkritisk forskningsrevolution som började med bröderna Weibull i opposition mot den äldre (nationalromantiskt inspirerade) Saxo-forskningen.

I den äldre Saxo-forskningen var det vanligt att dra en skarp gräns mellan de nio tidigare och de sju senare böckerna i *Gesta Danorum*. Bok X–XVI ansågs vara de i egentlig mening »historiska« böckerna, som Saxo skulle ha skrivit först och på grundlag av relativt pålitliga vittnesmål från Absalon och andra samtida sagesmän. Bok I–IX var å andra sidan närmast att betrakta som en ostrukturerad samling av folksagor, myter och hjältesägnar, tillkommen efter avslutandet av de senare böckerna som ett slags legendarisk förhistoria, i huvudsak baserad på muntlig tradition från isländska (eller danska) skaldar och sagoförtäljare.

Som följd av denna uppfattning – representerad av t.ex. Axel och Jørgen Olrik – företogs ett slags arbetsfördelning mellan Saxo-forskarna, så att folkloristerna tog hand om de nio första böckerna, medan historikerna koncentrerade sig om de sju sista. Därmed blev det svårt att se Saxos verk som en sammanhängande helhet. Det sönderföll för forskarna i två separata serier av berättelser utan inbördes sammanhang, den ena serien legendarisk, poetisk och baserad på hednisk tradition från vikingatiden, den andra serien historisk, vederhäftig och baserad på samtida vittnesutsagor.

Bröderna Weibulls uppror mot denna etablerade Saxo-syn bestod först och främst i, att de påvisade de senare delarnas ideologiska och historiskt otillförlitliga karaktär, samtidigt som de tillbakavisade teorin om att verket skulle ha tillkommit i två olika etapper. *Gesta Danorum* var som helhet, enligt deras mening, ett politiskt uttryck för stormannaintressen i Valdemartidens Danmark, en av partisynpunkter dominerad litterär komposition, i vilken en lång rad äldre källor omarbetats och underordnats Saxos propagandistiska målsättning.

Med denna radikalt nya Saxo-uppfattning, som numera accepterats av de flesta medeltidshistoriker, blev det fritt fram inte bara för »ideologikritiska« Saxo-tolkningar utan också för påvisningen av Saxos litterära skuld till andra latinska poeter och historieskrivare, hans beroende av klassisk lärdomstradition, 1100-talets politiska och filosofiska strömningar etc. Historikerna ersattes av litteraturforskarna, folkloristerna trängdes åt sidan till fördel för latinister och lärdomshistoriker, som påvisade Saxos användande av Valerius Maximus, Vergilius, Martianus Capella och andra auktorer, utredde hans förhållande till klassisk retorik och dygdlära, demonstrerade hans användning av begrepp som *patria* och *fortuna* samt några av de spekulativa filosofiska idéer som synes ligga bakom kompositionen. Som representativt uttryck för denna nya, klassicistiskt inspirerade Saxo-forskning kan man betrakta samlingsvolymen *Saxostudier*, utgiven av Ivan Bo-

serup (København 1975), baserad på en serie tvärvetenskapliga »Saxokollokvier«, avhållna vid Köpenhamns universitet 1969–70.

Bidragsgivarna och diskussionsdeltagarna vid dessa kollokvier – Gerhard Bendz, Franz Blatt, Aksel E. Christensen, Niels Haastrup, Anker Teilgaard Laugesen, Inge Skovgaard-Petersen m.fl. – är i allmänhet betydligt mer intresserade av Saxos funktion som latinsk historiograf och ideolog än av hans funktion som sanningsvittne eller som upptecknare av nordisk sagotradition.

Kurt Johannesson fullföljer den klassicistiska linjen med stor målmedvetenhet och imponerande lärdom, förvärvat under studiet av bröderna Magnus och andra latinska renässanshumanister. I likhet med Inge Skovgaard-Petersen (se speciellt hennes uppsats »Saxo, historian of the Patria« i *Mediæval Scandinavia* 2, 1969) vill han tolka Saxos indelning av *Gesta Danorum* i sexton böcker som uttryck för en ytterst sinnrik komposition. Men han går längre än sin föregångare. För Johannesson blir det historiska stoffet nästan helt underordnat verkets funktion som didaktisk exempelsamling, illustrerande olika dygder och laster, retoriska konstgrepp, astrologiska idéer och annan spekulativ medeltidsfilosofi. Han indelar först och främst de sexton böckerna i fyra huvudgrupper med fyra böcker i varje, svarande till de fyra kardinaldygdena Fortitudo, Temperantia, Iustitia och Prudentia. Varje bok tolkas därefter som svarande till en speciell variant av vederbörande kardinaldygd, en speciell fas av statens respektive kyrkans utveckling, en speciell retorisk finess, en speciell astrologisk tanke och en speciell allegorisk symbol, så att helheten till slut framstår som symmetrisk och i detalj uträknad i stil med t.ex. Dantes *Divina Commedia* eller Joyce' *Ulysses* (parallellerna är Johannessons egna).

Johannessons egen bok är skriven efter den disposition han tänker sig att Saxo själv har följt. Först kommer ett inledande kapitel om »Kompositionen i Gesta Danorum«, där han redogör för Saxos »paradigmatiska teknik«, strukturprinciper, förhållande till *Artes liberales* och annan medeltida lärdom, förebilder inom äldre historieskrivning m.m. Sist i detta kapitel presenteras i välgörande överskådlig schema-form den »plan« som han menar ligger till grund för de 16 böckerna (till detta schema får hans läsare anledning att återvända många gånger).

Så följer fyra kapitel med titlarna »Fortitudo«, »Temperantia«, »Iustitia« och »Prudentia«. I varje kapitel genomgås fyra av Saxos böcker i den ordning de presenteras i *Gesta Danorum* men med huvudvikten på de större och mer välkända berättelserna som t.ex. sagorna om Rolf Krake, Hamlet, Starkodder och Ragnar Lodbrok, legenden om Knut den helige, skildringen av Valdemar den stores och Absalons strider mot venderna. Vid analysen av dessa enskilda berättelser lägges särskild vikt vid att påvisa sambandet med verkets övergripande komposition, deras plats i »planen«. Den stora vändpunkten i *Gesta Danorum* förlägger Johannesson (liksom tidigare Inge Skovgaard-Petersen) mitt i verket, vid övergången från Bok VIII till Bok IX. I den där berättade sagan om resorna till underjorden är det meningen att läsaren skall se en motsvarighet till underjordsresan i Encidens 6:e bok och samtidigt en bro mellan första hälftens hedniska mytologi och andra hälftens kristna världsbild.

Efter detaljgenomgången av böckerna sammanfattar Johannesson sin Saxo-syn i ett slutkapitel med titeln »Saxo Grammaticus«. Han behandlar här en rad klassiska problem beträffande verkets genesis och Saxos förhållande till Valdemartidens politiska maktgrupperingar samt till 1100-talets latinska kulturliv. Han slutar med att framhålla Saxos roll som *grammaticus* i medeltidens mening, d.v.s. som retoriker och pedagog på den klassiska skolbildningens grund.

Resultatet av denna helhetstolkning blir onekligen att Saxo framstår i nytt ljus. Och Johannesson argumenterar för den med elegans och ett uppåd av klassiska auktoriteter som kan te sig fullständigt förödande. Att hans tes förtjänar beaktande kan det i varje fall inte vara något tvivel om. Men håller den för närmare prövning?

En svårighet med tolkningen är, att den i varje fall till synes kommer i konflikt med Saxos rent kronologiska disposition av Danmarks historia från den tidigaste kända kungen till den senaste. Genom jämförelser med andra källor (t.ex. Sven Aggesen, Skjöldungasagan) kan man försäkra sig om att huvuddragen i den danska kungalängden låg fast i traditionen redan före Saxo. Och åtminstone en god del av historierna om dessa kungar låg också någorlunda fast i traditionen. Saxo har visserligen utan tvivel ändrat i berättelserna på åtskilliga ställen. Men har han verkligen kunnat behandla dem *så* fritt, att en »exemplarisk« komposition efter kardinaldygder och andra abstrakta idéer samtidigt har kunnat genomföras? Johannesson behandlar aldrig detta problem, trots att han på flera ställen visar sig vara medveten om dess existens. Sålunda påpekar han själv, att en analys av *Gesta Danorum* givetvis inte enbart kan ta hänsyn till den latinska traditionen utan också måste räkna med Saxos nordiska källor. Och han erkänner med sympatisk anspråkslöshet, att hans egen koncentration på det latinska materialet givetvis måste leda till en viss ensidighet. Men borde han inte åtminstone i någon mån ha diskuterat vilka möjligheter Saxo faktiskt kan ha haft att pressa in en redan existerande tradition om Danmarks kungar i ett så abstrakt och spränglärt kompositionsschema som det av Johannesson supponerade?

En annan svårighet är, att den bokindelning i 16 böcker, som Johannesson baserar sin tolkning på, nyligen har reviderats i Thomas Riis' doktorsavhandling *Les institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332* (Odense 1977), ett verk som Johannesson tyvärr inte hunnit ta del av innan han publicerade sin egen bok. Den revision Riis företagit – efter att ha jämfört Saxoutgåvan från 1514 med handskrifter av den s.k. *Compendium Saxonis* – är visserligen inte särskilt omfattande, eftersom den i stort sett bara innebär, att gränsen mellan bok III och IV samt XIV och XV (möjligen också gränsen mellan bok XIII och XIV) förskjutes med några sidor. Men för Johannessons tolkning visar sig denna revision ha ganska besvärande konsekvenser. Gränsen mellan bok III och IV – som i utgåvorna går mitt i den berömda berättelsen om Hamlet – används nämligen som Johannessons paradargument för att Saxo inte företagit sin bokindelning med utgångspunkt från kungalängden enbart utan också efter tematiska principer: början av Hamlet-historien (i Bok III) skall nämligen illustrera »*fortitudo* som storsinhet eller *magnanimitas*« medan däremot slutet av samma historia (i Bok IV) skall illustrera »*fortitudo* som självtillit eller *fiducia*, men också nödvändigheten av att den tyglas av måttfullheten eller *temperantia*«. Men med Thomas Riis' flyttning av gränsen hamnar *hela* Hamlethistorien i Bok III, vilket medför att det tematiska schemat bryts på denna punkt.

På motsvarande sätt innebär flyttningen av gränsen mellan bok XIV och XV, att ämnet för femtonde boken visar sig vara Valdemar den stores regering (boken börjar med hans trontillträde och slutar med hans död), inte (som Johannesson menar) det s.k. skånska upproret som illustration av temat »*constantia* eller ståndaktigheten«. Denna ändring medför också, att fjortonde boken inte blir så oproportionerligt omfattande och skenbart disparat som den framstår i utgåvorna; själva oformligheten blir för Johannesson ett argument för att enheten skall sökas på det tematiska planet: hela bok XIV sägs illustrera »den skenbara men opportunistiska klokheden och den *prudencia*, som ser djupare i

tingen och fullkomnar de andra kardinaldygderna«. Också i detta fall medför revideringen, att Johannessons tematiska strukturering efter kardinaldygder vacklar betänkligt. I själva verket visar det sig, att samtliga sexton böcker i *Gesta Danorum* avgränsas genom berömda kungars död eller trontillträde – således en ganska traditionell historiografisk indelningsprincip som knappast behöver förklaras med några hänvisningar till kardinaldygderna.

Johannesson visar med många övertygande exempel, att kardinaldygderna faktiskt spelar en viktig roll för Saxos tänkande och ofta bidrar till att strukturera de enskilda berättelserna. På denna punkt menar jag att han kommit med nya och viktiga resultat. Vad man inte desto mindre kan betvivla är värdet av det *Systemzwang* som postulerar att Bok I–IV skall illustrera *Fortitudo*, Bok V–VIII *Temperantia*, Bok IX – XII *Iustitia* och Bok XIII–XVI *Prudentia*. För att genomföra detta schema tvingas Johannesson överbetona vissa sidor i texten och blunda för vissa andra, som han lika gärna kunde ha betonat. Mitt eget intryck är, att många av Saxos längre historier, t.ex. Hamletlegenden eller berättelsen om Rolf Krake, lika gärna skulle kunna användas för att illustrera såväl den ena som den andra kardinaldygden plus flera olika dödssynder, retoriska grepp etc. Varför då envisas med att binda tolkningen vid *en* speciell dygd, *ett* speciellt konstgrepp o.s.v.?

För att testa det Johannessoniska schemat kan man med hjälp av Franz Blatts utmärkta Saxo-ordbok (ett ovärderligt hjälpmedel för forskaren) göra en liten statistik över förekomsten av ord som betecknar kardinaldygderna i olika delar av Saxos verk. Om Johannesson hade rätt, kunde man ju nämligen förvänta att ord som *fortitudo* och *audacia* var speciellt frekventa i Bok I–IV, att ord som *temperantia*, *moderatio* och *abstinentia* var speciellt koncentrerade till Bok V–VIII, att ord som *iustitia*, *ius*, *iustus* och *pietas* förekom särskilt ofta i Bok IX–XII, och att ord som *prudentia* och *sapientia* flödade ymnigast i Bok XIII–XVI. Men så är knappast fallet. Efter vad jag har kunnat finna, är flertalet av dessa ord spridda någorlunda jämnt över samtliga delar av *Gesta Danorum*. Det utesluter naturligtvis inte att Johannesson *kan* ha rätt ändå, men sannolikheten är inte överväldigande stor.

På det hela taget fungerar Johannessons dygdeschematiska tolkningar bäst vid genomgången av Saxos *tidigare* böcker, som i motsats till de senare inte ger några utförliga skildringar av historiska utvecklingsförlopp och enskilda kungars regering utan i stället presenterar en ström av korta berättelser, anekdoter och legender i en didaktisk-retorisk ram av sentenser och moraliserande betraktelser. Att kungarnas historia här ofta fungerar som *exempla* kan det knappast råda någon tvekan om. Men i regel får läsaren intrycket, att de moraliserande betraktelserna tillkommit i andra hand som ett slags sammanbindande led, *efter sedan* Saxo redan fastställt historiernas inbördes ordning på grundlag av äldre kungalängder och muntlig tradition. Det förhåller sig alltså inte så, att Saxo först beslutar sig för att en bestämd bok skall handla om t.ex. Modets kamp mot Girigheten och därefter samlar ihop en rad historier som illustrerar detta tema (såsom man skulle kunna tro när man läser Johannesson). Det förhåller sig snarare så, att Saxo först samlar ihop en rad historier och därefter försöker pressa på dem en viss enhetlighet genom att häfta på sina betraktelser om t.ex. Modets kamp mot Girigheten. Men det är sällan han med denna metod lyckas göra en hel bok tematiskt enhetlig.

Att Saxo faktiskt arbetat på det sätt jag här skisserat synes framgå av det s.k. Angers-fragmentet, som av allt att döma är ett brottstycke av Saxos originalmanuskript. Det visar sig här, att sentenser och moraliserande betraktelser *lagts till* berättelserna i form av

tillägg i marginalen eller mellan raderna. Den tidigaste versionen synes alltså ha varit mer omedelbart berättande. Denna ursprungsversion har så pyntats ut med didaktik alltförersom behovet påkallat detta. Och behovet har uppenbarligen varit störst i de tidiga böckerna, på grund av traditionsstoffets heterogena karaktär. Det fanns så att säga ingen »naturlig« struktureringsprincip i traditionens flöde av mer eller mindre mytiska historier om de äldsta danska kungarna. Saxo var alltså tvungen att själv försöka finna en sådan struktureringsprincip för att kunna leva upp till sina egna klassicistiska ideal om tematisk enhetlighet och sammanhang i framställningen. När han behandlade den senare tidens historia var emellertid kompositionen på ett helt annat sätt given på förhand. Han kunde här utgå från stora, färdiga och sammanhängande strukturer som t.ex. berättelsen om danernas krig mot vänderna, danska kyrkans historia, Knutslegenden och Valdemar den stores biografi.

Enligt min mening ligger det alltså trots allt en viss kärna av sanning i den äldre forskningens uppdelning av Saxos verk i tidigare och senare böcker. Skillnaden skall bara inte förstås som en skillnad mellan »folklore« och »historia«, eller som en skillnad mellan olika perioder i Saxos författarskap, utan som en skillnad mellan olika struktureringsprinciper, som i sin tur grundar sig på en skillnad mellan olika stofftyper (korta osammanhängande berättelser gentemot långa och sammanhängande). Härmed stämmer också den iakttagelse som flera forskare gjort, att Saxos citat från klassiska poeter (Vergilius, Martianus Capella o.s.v.) nästan uteslutande förekommer i de tidigare böckerna. Det var nämligen här Saxo hade mest bruk för allmänna sentenser och klassicerande betraktelser, som kunde ge stadga och legitimation åt den nordiska hedendomens myter och legender.

För att verkligen se vad det är Saxo gör med dessa myter och legender är det viktigt att veta hur de ser ut i nordisk version, innan de stoppas in i den av Johannesson beskrivna latinska lärdomsapparaten. Detta innebär inte att man måste veta *exakt* hur Saxos muntliga källa såg ut i varje enskilt fall – något som man för övrigt aldrig kan hoppas att få veta (Axel Olriks rekonstruktionsförsök är t.ex. knappast att lita på). Men man bör ha klart för sig vilka strukturer, motiv och formler som förekom i den nordiska berättartraditionen, så att man kan identifiera de allmänna former och mönster som ligger till grund för Saxos latinska bearbetning. Det är på denna punkt Johannesson som Saxoforskare uppvisar de största svagheter. Han kan helt enkelt inte de isländska sagorna och Eddadikterna lika bra som han kan den latinska litteraturen, och därför missar han ibland poängen i Saxos historier eller tillskriver dem en allegorisk mening som inte finns där.

Låt oss t.ex. se hur han behandlar den s.k. Svanvitahistorien i Saxos Bok II! För Johannesson blir denna egendomliga berättelse, av Saxo presenterad på en blandning av retorisk konstprosa och klassisk vers (*disticha*), en platonisk allegori som handlar om dialektikens triumf över materien. Kungadottern Svanvita tolkas som symbol för dialektiken, kungasonen Regner som personifikation av manlig *fortitudo*. De övernaturliga demoner som håller Regner fången tolkas som sinnebilder för de falska föreställningar vilka håller människosjälens fången i materiens bojar. När Svanvita på ett ställe talar om att Regners ögon avslöjar hans kungliga börd, så skall detta enligt Johannesson förstås som uttryck för platonismens idé om ögonen som själens spegel o.s.v. Denna subtila utläggning grundar sig framför allt på verbala likheter mellan Saxos *disticha* och vissa passager i Martianus Capellas *De nuptiis Philologiae et Mercurii* (samt därutöver på vissa allmänna motivlikheter med Platons *Timaios*).

Att det finns ett platonskt inslag i Saxos version av Svanvita-historien är i och för sig fullt rimligt, och parallellerna till Martianus Capella är utan tvivel intressanta. Men Johannesson har inte märkt, att historien först och främst är en traditionell nordisk fornaldarsaga om en hjälte (Regner) som utsatts för sejd av sin onda och trollkunniga styvmoder men räddas genom ingripande av en valkyria (Svanvita). Motivet med ögonen som avslöjar hjälten kungliga börd hör typiskt hemma i detta sammanhang. Karaktäristiskt för sagor av denna typ är nämligen att styvmodern – liksom den onda styvmodern i Askungesagan – utsätter sitt styvbarn för trældom, fattigdom och allsköns demoniska plågor, så att det skall till övernaturliga krafter – sådana som en valkyria förfogar över – för att avslöja det stackars styvbarnets kungliga börd. Förhållandet mellan Svanvita och Regner kan närmast jämföras med det som råder mellan Sigrun och Helge Hundingsbane (eller mellan Svava och Helge Hjörvardsson) i Eddans hjältediktning. Sejdmotivet varierar efter liknande mönster i ett flertal isländska berättelser som analyseras i Dag Strömbäcks utmärkta folkloristiska doktorsavhandling *Sejd* (Stockholm 1935).

Också själva formen i Svanvita-historien har rötter i nordisk tradition. Växlingen mellan prosa och vers – som alltid inträffar då en av berättelsernas huvudpersoner skall hålla något längre och mer teatraliskt anförande – återfinns på motsvarande ställen i de isländska fornaldarsagorna och i Eddan. Som redan Axel Olrik insåg (*Kilderne til Sakses Oldhistorie*, II, 1893, s. 11–12) måste Saxo här ha omdiktat ett äldre nordiskt, numera försvunnet kväde, »digtet om Regners og valkyrjen Svanhvits elskov«. Exakt hur detta kväde har sett ut kan vi visserligen inte veta. Men förmodligen var det komponerat som en dialogdikt i versmåttet *ljóðaháur*, och det innehöll antagligen anspelningar på demoniska väsen som var involverade i den mot Regner riktade sejden.

Saxo har så omgestaltat denna dikt efter sina latinska stilideal och med utnyttjande av en passage från Martianus Capella om liknande ämnen. Den nordiska sagan kan samtidigt ha fått en injektion av platonskt tänkande såtillvida, att Regner, Svanvita och demonerna gjorts mer »andliga« och »själfulla« än de var från början (bl.a. har de säkert uttryckt sig mer korthugget och kärnfullt i ursprungsversionen, utan Saxos enorma uppåtbåd av retoriska och dialektiska finesser). Men att tolka Svanvita-historien som en ren allegori är att gå för långt. För att få sin ekvation att gå i hop tvingas Johannesson här att också läsa in åtskilligt som faktiskt inte står i texten. (Han påstår t.ex. att Svanvitas möte med Regner utspelar sig i en »nattlig skog«, och denna skog tolkas därefter som en bild av »det kaotiska urtillståndet där den formlösa materien kläbbar vid *anima* och försöker dra henne ned till sig«. (s. 102). Men någon skog omtalas överhuvudtaget inte i Saxos text. Skådeplatsen synes i stället vara en öppen betesmark, och där finns intet som tyder på något »kaotiskt urtillstånd«).

Hans tolkningar är betydligt mer rimliga i de fall då den tidigare forskningen klart påvisat, att Saxos text är en översättning till latin av dikter eller sagor som också bevarats till eftervärlden i norröna handskrifter. Det gäller t.ex. hans analys av berättelsen om Rolf Krakes död i slutet av Bok II. I denna text har Saxo själv klart angivit att han komponerat sin framställning på latinsk vers, »därför att deras innehåll och mening finns uttryckt i ett kortare danskt kväde, som åtskilliga forntidskunniga kan recitera ur minnet« (*quod earundem sententiarum intellectus Danici cuiusdam carminis compendio digestus a compluribus antiquitatis memoriter usurpatur*). Det har sedan länge stått klart, att det kväde som här åberopas, och som uppenbarligen varit Saxos huvudkälla till avsnittet, är identiskt med det i de isländska sagorna omtalade (och flera gånger citerade) kvädet *Bjarkamál*. Axel Olrik har på grundval av de isländska citaten och Saxos latinska parafra-

t.o.m. försökt sig på att rekonstruera hela kvädet rad för rad. På värdet av denna rekonstruktion kan man med rätta tvivla, eftersom det ingalunda är självklart att Saxo känt samma version av *Bjarkamål* som islänningarna, och dessutom framgår det klart, att han behandlat sin förlaga fritt: de korthuggna nordiska verserna har broderats ut och omformats efter den latinska retorikens regler för *amplificatio*; idéstoffet har anpassats till Valdemarhovets feodala ideologi och till 1100-talets latinska humanism. Uppenbart är emellertid, att detta avsnitt inte *enbart* kan ses som en utlöpare av latinsk medeltidstradition utan också måste tolkas mot bakgrund av Eddans hjältediktning och tidig germansk föreställningsvärld.

Detta inser också Kurt Johannesson, vilket gör honom mer försiktig i sin analys av dikten om Rolf Krakes död än i sin analys av Svanvita-dikterna. Han avstår t.ex. från att tolka *Bjarkamáls* huvudpersoner som allegoriska figurer, och han drar inte några vittgående komparatistiska slutsatser av det faktum, att Saxos hexametrar här och var upptagit fraser från Vergilius, Ovidius, Guillaume de Châtillon och andra latinska poeter. Han nöjer sig med att påvisa hur Saxo byggt upp texten så, att verserna fungerar som Bok II:s avslutande retoriska övertalning (*persuasio*) till fördel för Tapperheten (*Fortitudo*) och till nackdel för Vällusten (*Luxuria*) och Girigheten (*Avaritia*). Allt detta är obestriddigen riktigt, och det framanalyseras av Johannesson med fin känsla för den latinska versens poetiska valörer. Kanske kan man dock våga påstå, att han skulle ha kunnat nå ännu djupare i sin analys, om han utgått från *Bjarkamáls* germanska hjältetopik och de traditionella germanska idéerna om hirdföljets plikter mot sin herre (det som i germanistiken ibland kallas »Comitatus-topik«). Mot denna bakgrund är det nämligen lättare att se, hur Saxo omformat inte bara retoriken utan också hela föreställningen om hirdföljets plikter: för honom är det inte längre fråga om krigarens trohet mot en enskild hövding utan om det feodala riddarhovets plikter mot den gudabenådade kungen och mot fäderneslandet (*patria*).

Johannesson har ett lovvärt intresse för Saxo som politisk ideolog (speciellt vid analysen av de sista böckerna), men hans klassicistiska hållning och ambitionen att knyta Saxo till all möjlig – mer eller mindre esoterisk – lärdom hindrar honom ibland från att se de ideologiska brytningarna i texten. Jag menar man generellt kan komma Saxos ideologi närmare genom att studera hans systematiska omtolkningar av det nordiska traditionsstoffet: hans sätt att psykologisera personerna och händelseförloppen, hans sätt att införa sentida begrepp ur feodalismens politiska filosofi i sammanhang där de ursprungligen inte hör hemma, hans sätt att omarbete hedniska myter till kristna *exempla*. Men framför allt måste man försöka göra klart för sig, vem han skriver för, och vilka politiska intressen som finns representerade bland hans läsare. Fast Johannesson flera gånger snuddar vid detta problem – särskilt i slutkapitlet – och lämnar flera viktiga bidrag till dess lösning, tar han aldrig klart ställning till det, och hans bild av Saxo blir därför onödigt diffus.

Enligt min mening är det (speciellt efter Johannessons lärda utredning) tydligt, att *Gesta Danorum* avsetts att ha en dubbel funktion. Den skulle å ena sidan sprida budskapet om Danmarks ärorika historia till en internationell publik bestående av latinkunniga klerker och stormän, av vilka flertalet kunde förutsättas vara anhängare antingen till påven eller till tyske kejsaren i de pågående striderna mellan universalkyrka och världsligt-feodalt herravälde. Den skulle å andra sidan fungera som uppfostran av Valdemartidens danska stormän och klerker, folk som hade behov av att kunna latin och som dessutom kunde förutsättas känna till en del äldre muntliga traditioner om Danmarks kungar och sagohjältar, men som däremot inte var lika bevandrade som Saxo själv i

klassisk lärdom, och som inte nödvändigtvis delade hans historiesyn eller politiska ideologi. Vi kan kalla den första funktionen för »PR-funktionen«, den andra för »uppfostringsfunktionen«.

I båda dessa funktioner skulle verket tillvarata kungamaktens (och det till kungen knytta stormannapartiets) intressen gentemot såväl uppenbara som mer potentiella motståndare utom respektive inom riket.

I förhållande till utlandet bestod dessa intressen framför allt i att hävda Danmarks självständighet och makt gentemot det tyska kejsardömet, som gjorde anspråk på det världsliga herraväldet över hela Nordeuropa, speciellt över det vendiska området söder om Östersjön. Vidare var det viktigt att framställa de danska kungarna som påvens och universalkyrkans bundsförvant i striden för att utbreda kristendomen och försvara kyrkans självständighet. PR-funktionen fylldes av Saxo därigenom, att forntidens danakungar skildrades som kejsarnas jämlikar i fråga om anor, krigarbragder, klassisk kultur och insatser för den kristna tron, inte minst vad gäller vendernas kristnande. Framställningen av de tyska kejsarna är ofta öppet polemisk, och detsamma gäller skildringen av de hedniska venderna. Framställningen av kyrkan och påvemakten är å andra sidan odelat positiv, men den ger inte något stöd åt de kyrkliga krafter som i likhet med ärkebiskop Eskil önskade öka universalkyrkans makt på kungarnas bekostnad. Saxo söker tvärtom att visa, att kyrkan inte kan klara sig utan starka och självständiga danska kungar.

I förhållande till de inhemska stormännen synes uppfostringspolitiken framför allt ha gått ut på att få dem att acceptera den feodala ideologi som legitimerade kungens överhöghet gentemot bönderna och gentemot det gamla nordiska bondesamhällets politiska och sociala institutioner. Uppfostringsfunktionen fylldes av Saxo bl.a. därigenom, att bondesamhällets hedniska skrönor och delvis grovkorniga berättelser om de äldre kungarna omdiktades i hövisk-feodal anda samt försågs med moraliserande utläggningar efter de dåtida latinskolornas pedagogiska mönster. Framställningen av »folkets« eller »allmogens« aktiviteter är därför ofta öppet föraktfull och polemisk (t.ex. i skildringen av Knut den heliges död i Bok XI eller Skånska upproret i Bok XV), medan däremot representanter för den gamla hövdingaklassen framställs med stor beundran och högakting, dock speciellt i den mån de stöder ett starkt centralt kungadöme samt ett klerikalt lärdomsideal.

I förhållande till kungen, slutligen, vill Saxo av allt att döma betona vikten av att han stöder sig på de danska stormännen och inte på de tyska. Därför framhäver han t.ex. den gamle hjälten Starkad som representant för nordisk krigarära gentemot utländsk flärd och veklighet.

Det klassiska dygdeschemat och retoriken, som Johannesson i sin strukturanalys gör så mycket ut av, skall kanske framför allt uppfattas som instrument för dessa ideologiska strävanden. På samma sätt kan man förmodligen uppfatta de ursprungliga nordiska sagorna och kvädena – d.v.s. den muntliga tradition som Saxo söker omgestalta – som instrument för det ännu kvarlevande bondesamhället och för den »gamla« tidens hövdingar i deras ideologiska kamp mot en alltmer mäktig feodal kungamakt. Men en sådan analys återstår ännu att göra. Den förutsätter att man arbetar med både de nordiska och de klassiska berättarmönstren mot en bred samhällshistorisk och idéhistorisk bakgrund.

Av det som här sagts framgår, att jag inte uppfattar Johannessons bok som den slutgiltiga tolkningen av Saxos verk, knappast heller som ett försök till en syntes. Därtill är den alltför ensidig, alltför fixerad vid klassisk lärdomstradition, alltför teologiskt spetsfundig i textanalysen. Men ensidigheten är i detta fall av stort värde. Den visar nämligen hur långt

man kan gå i denna riktning, och hur svårt det faktiskt är att presentera en helhetstolkning av *Gesta Danorum*, detta kolossala och svåra verk, ett av de mest komplicerade som medeltiden frambragt.

Det skulle därför vara otacksamt mot Johannesson att kasta sig över honom med de hundratals detaljanmärkningar som en nordisk filolog med kännedom om sagor och Eddadikt utan svårighet kan producera vid genomläsningen av de enskilda analyserna. Låt oss i stället vara tacksamma över den intelligens, lärdom och eleganta *persuasio*-teknik med vilken han presenterat sin Saxotolkning – sannolikt den mest konsekventa och sammanhängande analys som hittills presterats, men också en av de mest diskutabla.

Lars Lönnroth

Jens Peter Ægidius: Vølvens Spådom på dansk. En litteratur- og åndshistorisk undersøgelse. Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning Nr. 294. G. E. C. Gads Forlag. København 1978. 137 s.

Andreas Haarder: Det episke liv. Et indblik i oldengelsk heltedigtning. Berlingske Leksikon Bibliotek 127. Berlingske Forlag. København 1979. 153 s.

To små böger vidner om, att nordboernes fjerne fortid och dens poesi stadig optager litteraturhistorikerne.

Odenseforskeren Jens Peter Ægidius har skrivet historien om eddadiget Vølvens Spådom (Völuspá) som dansk tekst. Det er blevet til en række kapitler om danske Völuspáoversættelser fra B. C. Sandvig i 1783 til Martin Larsen i 1954, ens disponeret med beskrivelse, karakteristik, ideel vurdering og vurdering i forhold til tidligere eller senere tiltag.

Bogen er først og fremmest beregnet på den læser, der med en bestemt oversættelse af kvadet ved hånden gerne vil vide noget om dens kvaliteter i forhold til originalteksten (hvis udgivelseshistorie Ægidius også kort skitserer). En sådan læser får solid besked og fyldig dokumentation. Undervejs bringes også betragtninger over oversættelsesproblemer i almindelighed og sidebemærkninger om illustrationer til digtet. I sidste tilfælde savner man afbildninger af nogle af de positivt omtalte tegninger, men emnet hører naturligvis under kunsthistorien.

Man kan selvsagt ikke altid erklære sig enig med Ægidius, når hans værdidomme, som han undertiden indrømmer, er subjektive og bygger på udefinerbare fornemmelser. Men i alt det dokumenterede – versrytmer, bogstavrim, syntaks, ordforråd – lægger han en betryggende grundighed for dagen, citerer hellere for meget end for lidt. Det er frem for alt oversættelsernes formhistorie, han har skrivet, – konsekvent og godt.

Af og til kunne man nok ønske sig en videre litteraturhistorisk horisont. Et par eksempler kan nævnes til supplement af bogen.

Hos oversættere som N. F. S. Grundtvig, Karl Gjellerup, Olaf Hansen og Thøger Larsen regner Ægidius meget kort og ubestemt deres originale lyrik for en forudsætning. Det kunne med fordel være uddybet.

Når Grundtvig i sine fragmentariske forsøg på at oversætte af den ældre edda i 1807-08 anvender en kortlinje med to hævninger som norm, er den ikke blot hentet hos Sandvig og i Ochlenklägers »Guldhornene«, men også fra Goethes »Grenzen der Menschheit«, der gang på gang citeres i Grundtvigs afhandlinger og excerpter fra perio-

den. Har Sandvig i sin tid kendt til Goethes lyriske eksperimenter? Sandvig kunne i det hele taget fortjene en selvstændig undersøgelse ved en norrøn filolog.

Ægidius' påstand om, at Völuspá først med Sandvig i 1783 trådte »egentlig ind i dansk litteratur og åndsliv« (s. 11), må nok modereres. Som han selv skriver (s. 10), udgav P. H. Resen digtet med latinsk oversættelse allerede i 1665, og Th. Bartholin trykte en femogtyve strofer på islandsk og latin ved Árni Magnússons hjælp i sit digre og meget konsulterede latinske værk fra 1689 om årsagerne til de hedenske danskeres dødsforagt. Også digterne har før Sandvig haft fat i Völuspástoffet. Et koncentrat af Ragnarokstroferne (fra Resens version) dukker således op såvel i naturforskeren O. F. Müllers prosaidyl »Et Hyrde-Stykke« 1760 (optrykt 1767 som »Frodde den Fredegode«) som i litteraten H. W. Gerstenbergs »Gedicht eines Skalden« 1766 (i Fünfter Gesang). Gerstenberg benytter ganske vist tysk, men er dansk statsborger med bopæl i København 1765–1775, dertil personlig ven af Johannes Ewald, og det lille hefte er forlagt i København, Odense og Leipzig.

Ægidius' bog er et velkomment bidrag til et ikke uvigtigt afsnit i dansk åndshistorie og til den danske lyriks formhistorie. Én gåde stiller han dog sin læser: en henvisning (s. 132) til artiklen i Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder om Hrafnagaldur Óðins. Det er som bekendt et sent og uægte eddakvad, også kaldet Forspjallsljóð, der i Sandvigs oversættelse har betydning for Oehlenschläger og Grundtvig. Den artikel findes – desværre – ikke, hverken i H-, O- eller F-bindet af bemeldte leksikon, ej heller i supplementsbindet eller registerbindet. Eksisterer den i et bortredigeret manuskript?

Nordisk fortid i oldengelsk overlevering behandles af en anden Odenseforsker, Andreas Haarder, der i 1975 disputerede på en engelsksproget fremstilling af Beowulfkvadets modtagelses- og tolkningshistorie. Titlen på den nye lille bog, »Det episke liv«, hentyder både til livet i de fiktive tekster og til de samme teksters liv i deres egen historiske tid og i enhver tid, også vor.

Haarders hovedsynspunkt på Beowulfkvadet – allerede lanceret i disputatsen – kan betegnes som en art eksistentialisme: uhyrer er en ydre og indre realitet for ethvert menneske og for det menneskelige fællesskab, men ved at vælge kampen mod dem, vælge at handle, bekræfter de episke helte fællesskabet og dermed en mening med livet, – også hvor kampen, som i Beowulfs tilfælde, til slut ender uafgjort med begge parter død. Åndens modstand mod materien i handling bliver mere afgørende end udfaldet af styrkeprøven. I sin udførlige gennemgang af det sene oldengelske fragment om slaget ved Maldon i 991 finder Haarder en idealisme af samme art: angelsakserne var vikingerne underlegne, men efter kortvarig uværdig panik besindede de sig og døde med deres høvding, – ganske som Bjarke og Hjalte døde med kong Rolf i Lejre. Haarder oversætter for resten i et appendix fragmentet til bogstavrimede danske vers (mens Johs. Steenstrup i »Normannerne« III 1882 s. 230–237 omsatte det til ordret prosa). Ved at kontrastere heltedigtningen med nogle oldengelske elegier får Haarder i et kapitel midt i bogen om traditionernes møde virkningsfuldt afgrænset den heroiske idealisme.

I sin positive, ja hjertelige opfattelse af de gamle mundtlige heltedigtes placering i en bredere folkelig sammenhæng med skjalden som medium fortsætter Haarder en dansk forskningstradition, der rækker fra N. F. S. Grundtvig til Vilh. Grønbech (begge er omtalt med respekt i bogen). Den bekræftes for ham af Parry og Lord's undersøgelser i 1930'erne af mundtlig folkedigtning på Balkan. I lighed med Grundtvig og Grønbech går Andreas Haarder fra filologisk-historiske detaljestudier til meddigtende – og medrivende – helhedstolkninger. Undertiden hæver hans udlægninger sig på grundlag af et enkelt

tekststed eller to til hele små inspirerede forkyndelser af forfædrenes åndsliv, således s. 49–50 om harmonien i hallivet og om sammensmeltningen af fortid, nutid og fremtid i ét episk nu. Forstår I det så eller ej! som det hedder i *Völuspá*. Men skam få den, der tænker ilde herom. Uden indkobling af intuition og fantasi fastholder man blot de gamle tekster som filologiske museumsstykker. Og det er de virkelig for gode til.

På hver sin måde og i hver sit stof har Jens Peter Ægidius og Andreas Haarder frugtbart forlænget den linje i dansk åndshistorie, der kan kaldes den gotiske eller nordiske renæssance.

Flemming Lundgreen-Nielsen

Leif Ludwig Albertsen: Lyrik der synges. Berlingske Leksikon Bibliotek, København 1978. 168 s.

Sanghistorien, forstået som især folkevisens, salmens og fædrelandssangens skæbne bl.a. i text-, musik- og milieuhistorisk lys, i videre forstand som den folkelige sangs, skole- og hjemmesangens vilkår uanset repertoire, har sjældent etableret sig som disciplin; en af grundene er formodentlig forskernes utilstrækkelige fundering i musik og litteratur og historie, en anden, at en del af de faktisk benyttede sange kom til kort overfor en traditionelt æstetisk kvalitetsvurdering, mens omvendt nogle af de største komponister og digtere sjældent eller aldrig skrev småarbejder med henblik på og chance for folkeligt efterliv. Ved Københavns Universitet havde og har en række lærere i danskfaget forudsætninger og interesse for emnet uden dog at finde plads til det, og det var hos de musikstuderende, at Arthur Arnholtz foreløste over sangens *text*genrer i turnus, samtidig med at hans musikvidenskabelige kolleger nu og da foreløste over de tilsvarende melodigenrer. Ved Aarhus Universitet opbyggede Karl Clausen en sanghistorisk afdeling, men ligeledes under Musikvidenskabeligt Institut. Danskstuderende har nok kun hørt de svageste rygter herom. Og da halvfjerdsernes omslag meldte sig, kunne en socialhistorisk grundholdning (som afløser af en æstetisk-historisk) måske have medført sanghistoriske overvejelser, men mig bekendt er dette sjældent sket og *kunne* vel ikke ske ihvertfald i den ideologiske fløj af nyorienteringen. Hermed være selvfølgelig ikke insinueret, at ideologikritik behøver at være amusisk eller kunstfjendtlig, selvom den ofte kan virke således; men traditionalisterne må vel indrømme, at sanghistorien ihvertfald ikke går ram forbi, når man fra nogle sider benægter muligheden af værdifri forskning. Og dermed er sangtraditionen og ideologikritikken på forhånd dømt til at gå fejl af hinanden, simpelt hen fordi de grundlæggende holdninger og værdidomme normalt vil være svære at forlige. Exempler på det modsatte er vistnok snarere fremsat som kunstneriske udsagn (Ebbe Kløvedal Reich) end som forskningsindlæg; især Grundtvig kan tilsyneladende ingen fløje undvære.

Sideløbende med denne problematisering af emnet, men begyndt længe før, er problematiseringen af fornyelsen. »Sangskatten« er fundamentalt klassisk-romantisk også i sine vers- og musikformer. Men nye arbejder i denne tradition har det ikke let, fordi den almindelige udvikling i poesi (fri vers, modernistisk metaforik) og musik (harmonisk nyorientering, importerede sangformer) ofte kun levner en epigonal krog til sangskriveren i traditionel forstand. Og desuden: hvornår synger den over 30-årige idag fællessang udenfor kirken? På den anden side: Politiken's diverse vise- og sangbøger tilsammen rundede i 1978 en million i oplagstal, så nogen synger vel.

Professor L. L. Albertsens bog er ingen sanghistorie, men opkaster nogle grundspørgsmål til karakteristik og forståelse af den borgerlige fællessang og dens særlige vilkår. Jeg læste først bogen for min fornøjelses skyld og var ganske elektrisk pga. forf.s ånd og humor, hjerte og skarpsind. Ved en senere, formålsbestemt genlæsning manglede naturligvis lidt af førstelæsningens prikken, men jeg var uforandret glad for bogen. Jeg føler også ligesom første gang, at den er så god og emnet så vigtigt, at den burde anmeldes af et helt convivium af anmeldere – for nu at bruge det Dante'ske navn på Lademanns fornemme kulturelle årbog, som forf. redigerer. En enmands-anmeldelse vil i dette tilfælde blive refererende.

Et indledende kapitel *Er sange litteratur?* berører bl.a. det nævnte spørgsmål: at nutidige subjektive kunstformer ikke forliges med sangtraditionen. Kap. 2 *Om rim og rytme* får trods det bevidst elementære anlæg plads til gode iagttagelser om rimets magt over tanken, om førsteliniciens væsentlige betydning i digtet, om førstestrofens undertiden uheldige indvirkning på kompositionen, og forf. indfører her begrebet trance som udtryk for især refrænets psykologiske virkning; men trancen er ikke inhuman, tværtimod uadskillelig også fra den gode sang, modsat den absolutte trance i det helt tomme refræn. Centralt er kap. 3 *Om brugssituationer. Hvornår*: Sangen placeres som gruppemanifestation i grupper af enhver art; skolesangen isoleres som »en enklave med særlig livsfjerne betingelser«, fordi sangen her er indlæring med henblik på senere funktion. *Hvorfor*: Effekten i sangen opnås ved anamnesi (»ikke-ikke-husken«): erindringen om alle tidligere afsyngninger af sangen overfører deres kraft til den nye afsyngning, og fortid og nutid bærer ind i fremtiden. *Hvor langt*: Funktionelle forhold kan medføre forkortelser af sange, men dette kan ske uden brud og løse ender, omend sjældent uden sløring. *Hvorfor ikke mere*: Bl.a. fordi professionel fremførelse er blevet det normale i medie- og konsumalderen, og hvad der fremføres, er i stigende grad uegnet for fællessang.

Andre afsnit drøfter forfatterholdningens forhold til den syngendes holdning (rolledigte, formynderi etc.), solidariteten mellem melodi, tekst og gruppe og – med sikker psykologisk fornemmelse – de bidrag til trancen, som udgår fra »de skønne steder«, forstået som »passager i et større digterværk, der rummer en privat glans næsten uafhængig af den omgivende helhed«: han red sig under ø: på stjernetæpper lyseblå; men fanden heller inte for den som kun kan eet . . .

Klichésproget er titlen på kap. 4, og det understreges, at ordet kliché ikke er værdiladet, men = topos. Klicheen, gentagelsen, bekendthedskvaliteten, er et behov i sangsituationen og vigtig for anamnesien. En lærerig og vittig gennemgang af alverdens nationalhymner viser, at disse kræver »klicheer, positive fyndgloser, almen forståelighed og navnlig almindelig accepterbarhed« – individualiteten består kun i kombinationen af givne sætstykker, en retorisk trancekunst.

Kapitel 5 om *Kunstformens nedbrydning* tager især fat på Kingos Sorrig og Glæde og Brorsons Hvo vil mig anklage, som de er skrevet, og som de ser ud i Den Danske Salmebog. Udgangspunktet er en kritik af denne, men kapitlet skrives dialektisk med en prisværdigt loyal fornemmelse for indvendinger mod en rent litterær målestok; det er dog forståeligt, at hele bogen fik dagsberømmelse ved udsagnet: »DDS er kun egnet for den reaktionære almue, og det er måske også den, der udgør størstedelen af kirkenes publikum i dag«.

6. kapitel giver *Eksempler på omfunktioneringer*: et par svenske troubadourviser med deres næsten indholdstømte danske omformninger samt de danske oversættelser af In-

ternationale med klart forskellige præg af skiftende tider og partiopdelinger i arbejderbevægelsen, herunder en nazistisk omfunktionering!

Slutkapitlet Omkring sanglyrikkens æstetik vil sondere sanglyrikkens fremtidsmuligheder som en genre, der søger konstruktiv berigelse med henblik på en fælles fremadrettet kulturvilje. Sangen tenderer mod anonymitet, kræver bekendthed og udfolder sig retorisk med almene positive gloser af erotisk, religiøs, national og partipolitisk art – eller gerne med klang af mere end et af disse områder. Derimod hører veldefinerede termer, diskussion og vitser ikke hjemme i genren. Men den vundne erkendelse kan kanaliseres og udnyttes af det fortsatte behov for fællessang. Imidlertid forudsætter fællessang muligheden for en holdbar optimisme i gruppen, en vision i trancen indenfor de fire nævnte områder.

Om bogen kan og bør bruges som lærebog i så henseende, er et spørgsmål, som forf. drøfter videnskabsteoretisk. Her skal det siges, at den også for ikke-sangskrivere er aldeles nødvendig – for enhver, der har salmen og sangen indenfor sin faglige horisont eller/og sin private existens. De her givne stikord til indholdet yder overhovedet ikke retfærdighed til L. L. Albertsens samtidig utraditionelle og traditionsforpligtede tankegange, hans klare sprog med dets bundne varme, hans pludselige skarpe glimt i vendingerne. Har det mon ikke befordret sagen, at bogen er skrevet i Australien!

En munter og musisk, klog og nærværende forfatter med et emne af bredeste og dybeste betydning – hvilken sjældenhed!

Erik Dal.

Asger Albjerg: *Ludvig Holbergs poetiske maskerade. Vinen 1978, 186 s.*

Det er med den foreliggende afh. Asger Albjergs hensigt at bestemme det socialhistoriske grundlag for Holbergs forfatterskab med særligt henblik på komedierne. Afh. er i overensstemmelse hermed opbygget i tre hovedafsnit: 1. et social- og økonomihistorisk rids (p. 15–38), 2. behandling af Holbergs biografi og ikke-dramatiske forfatterskab, med hovedvægt på perioden frem til 1722 (p. 39–102) og 3. behandling af fire komedier: *Ulysses Von Ithacia*, *Erasmus Montanus*, *Det Lykkelige Skibbrud* og *Jeppe paa Bierget*, med enkelte udblik til andre (p. 103–57). Albjerg tager med rette udgangspunkt i, at Holberg var borger af oprindelse (opvækstmilieu) og absolutist af politisk overbevisning; når denne dobbelthed derpå gøres til en splittelse, og splittelsen igen ses som forfatter-skabets ideologiske causa finalis, bevæger Albjerg sig imidlertid – som det vil blive udviklet nedenf. – på usikker grund.

Det i historisk henseende betænkelige ligger i, at borgerstanden (handelsfolk og håndværkere) på Holbergs tid skulle have nået et udviklingstrin, der kunne bringe den i egentlig modsætning til den unge enevoldsmagt. Afh.s første hovedafsnit, der bygger på Albert Olsens arbejder fra 1920'erne og 1930'erne, konkluderer, at »de grundlæggende faktorer i den kapitalistiske samfundsordning er om ikke fremherskende så dog klart fremtrædende i den periode, [...] Ludvig Holberg levede og skrev i« (p. 37, Albjergs fremhævelser), men overbeviser ikke om nævnte antedatering. Holbergs sociale placering fortegnes som følge heraf; han gøres til agent »den nys opdagede samfundsklasse af københavnske storkøbmand« (p. 22), og kun sekundært – dvs. kun for så vidt den stærke kongemagt gavnede dette kapitalistiske borgerskab – til enevældens mand (p. 21f.). Hos Albjerg møder vi forfatter-boghandleren (pp. 52, 54, 56, 63, 69, 71, 88), økono-

men/spekulanten (pp. 85–90, 98–100) og storagraren (p. 91–94) Holberg, men ser ikke meget til professoren og embedsmanden. Når den gamle godsejer ikke var nogen vulgær blodsuger og bondeplager, der pressede et maximum af øjeblikkelig profit ud af Tersløse og Brørup, men holdt sit baroni »i den bedst mulige stand til den næste arving, Sorø akademi« (p. 93), begrundes det karakteristisk nok hellere, i strid med tesen, med, at Holberg var »repræsentant for den feudale godsejertype« (ibid.), der forvaltede sin ejendom med tanke på slægten, end det ses som udtryk for den statsloyale embedsmands omsorg for »Publici Nytte« (ep. 177), jvf. forskellen i typen af arvinger: descendent ctr. offentlig institution.

Albjerg fremlægger i afh.s forord sin tese, der kan gengives som følger. Holberg optræder på den ene side som apologet for absolutismen(s »ydre former«, p. 10), hvilket er hans officielle politisk-ideologiske ståsted, på den anden side repræsenterer han borgerstanden ved komediernes oprørspotentialer og det øvrige forfatterskabs kritiske rationalitet, ja han demonstrerer en »utilbørlig sympati« (ibid.) for denne stand. Denne tese finder en række varierede udtryk (pp. 55, 62, 97, 101), mens Holberg andre steder alene betragtes som den fremspirende kapitalismes praktikant og fürsprecher (pp. 46, 64, 88), og begaves med et fremsyn, der grænser til synskhed, som når Albjerg omtaler hans interesse for »matematikken og dens mekaniske fysik, uden hvilke den igangværende udvikling mod det industrialiserede samfund var utænkelig« (p. 60).

I komediernes intriger finder Albjerg både det absolutistiske »magtapparats« »manipulationsmaskine« (p. 11) og det kalkulerende borgerskabs oprørske manøvrer (jvf. pp. 39f., 119f., 125). Under polemik mod Ejnar Thomsens og Jens Kruuses Holberg-konceptioner hedder det:

For hvad er den »morale« vi i komedierne præs[en]teres for i grunden andet end en købmands- og gavtyvemoral, som er bygget på det ene menneskes manipulation med det andet, og som altid ender med at give den stærke og listige ret over for den svage og dumme? (p. 43).

Som eksempler på købmandsmoralen nævnes i det følgende *Don Ranudo* og *Den Pandtsatte Bonde-Dreng*, hvor intrigen/manipulationen er »oprørsk« – og »Erasmus Montanus, Den politiske Kandsløber [og] Jean de France, hvis titelfigurer drives til vanvid i komediernes demonstration af den etablerede ordens fortræffelighed« (ibid.), hvilket i henhold til tesen p. 10 kun kan være den *absolutistiske* ordens fortræffelighed. Forklaringen kan imidlertid ligge i, at borgerskabet fra i første hovedafsnit at have været en stigende, men stadig domineret og potentielt oprørsk klasse nu betegnes først som »den økonomisk [...] dominerende klasse« (ibid.), derpå slet og ret som den »herskende klasse« (p. 44), hvorefter adgangen er åbnet for identifikation af Holbergtidens borgerskab og »den etablerede orden«. Denne fluktuation i bestemmelsen af borgerskabets sociale placering bevirker, at komediernes intriger og manipulering kan betragtes som »købmands- og gavtyvemoral« uanset, hvilke sociale og ideologiske interesser, intrigerne og manipulationerne tjener i den enkelte komedie. I et par sammenfattende formuleringer åbnes der ydermere for, at »intrigens manipulation« ikke blot må forstås »som en genspejling af selve den fundamentale mekanisme i det forhold menneskene imellem, som aftegner sig i den gryende kapitalisme«, men tillige som »forstærke[t] af den endnu ikke overståede feudalismes holdning til det subalterne menneske« (p. 128, jvf. p. 152). Når ét textelement, intrigeren/manipulation, løsrevet fra sin sammenhæng, viser sig at

kunne danne basis for en forklaring af teksten under henvisning til såvel et feudalt-kapitalistisk overgangssamfund som til et rent kapitalistisk samfund i bred almindelighed, er der hermed leveret en socialhistorisk forklaringsmodel, der har gyldighed ikke kun for Holberg, men for alle fabliaux og picaro-historier, ja for al europæisk litteratur, som har set dagens lys efter renaissance og handelskapitalismens gennemslag, og hvori der forekommer humbug, så at den kloge narrer den mindre kloge – samtidig med, at samme fænomen i før-absolutistisk litteratur (der intrigeres på livet løs hos Plautus og Terents, for nu at blive kendt for Holbergs synsfelt) henstår uforklaret. En sekundær forklaringsmodel gør dog hvilken som helst bevidst komponerende skribent til kapitalist, nemlig når det hævdes, at »Holbergs virksomhed som spekulant ikke blot er af traditionel økonomisk, men også af »æstetisk« art: også i sine komediefigurer »spekulerer« han, idet han gør dem til brikker i et i forvejen fastlagt puslespil« (p. 88, Albjergs fremhævelser; jvf. p. 121). Hvad der mangler er en præcis bestemmelse af komediernes »samfunds- og familiemæssige konventioner og normer« (p. 11) og den textinterne funktion og valorisering heraf samt en kontrol af den litteraturhistoriske specificitet af de fremhævede holbergske træk. Men textanalyserne, hvortil vi nu vender os, savner såvel systematik og præcision som litteraturhistorisk perspektiv, hvorved den socialhistoriske forklaring havde kunnet nuanceres og skærpes.

Albjerg giver ingen begrundelse for, at han af korpuset af komedier, afh.s primære genstand, kun behandler en ottendedel, eller for, at det just er *denne* ottendedel, der behandles. Gennem de tre første komedieanalyser trækker overskrifterne linjen »*Ulysses von Ithacia: det begrænsede oprør*« – »*Erasmus Montanus: oprørets grænser*« – »*Det lykkelige Skibbrud: det vellykkede oprør*«. Komedierne sædvane er, hedder det i forbindelse med *Ulysses*, at bekræfte den sociale orden. Men: »I *Ulysses von Ithacia*, som jo er en parodikomedie, forholder det sig, naturligvis, omvendt. Den efterlignede orden er en uorden, og oprøreren mod denne uordentlighed, Chilian, er følgerigtigt fremstillet som stykkets positive figur« (p. 107). Hans oprør bliver dog ved tilløbet, og figuren er derved »*stidstypisk*« (p. 109, Albjergs fremhævelse). I den flg. analyse følger Albjerg med rette Ebbe Spang-Hanssen (*Erasmus Montanus og naturvidenskaben*, 1965) i bestemmelsen af stykkets overordnede tematik som en modsætning mellem nyttig og unyttig viden og dermed af den oprørske titelfigur som éntydigt negativt valoriseret. I analysen af *Erasmus Montanus* kan vi imidlertid se, hvilke konsekvenser det kan få for opfattelsen af en enkelt tekst, at intrigen kan betragtes som en specifik borgerlig adfærdsmodus uafhængigt af, om intrigen i komedien fungerer subversivt eller repressivt. Her tages nemlig *både* den negativt valoriserede oprører Erasmus og den (i hvert fald tendentielt) positivt valoriserede manipulerende undertrykker Jeronimus som udtryk for borgerstanden, den første ud fra idéhistoriske overvejelser, idet »renæssancens oprør mod teologien som årsagsforklarende videnskab for at nå frem til en forståelse af de fysiske fænomeners indbyrdes sammenhæng var et vigtigt led i borgerskabets emancipationsproces« (p. 114), den anden på stofflige kriterier, i kraft af hans status som »storkøbmand« (ibid.) og jordbesidder, der ikke ønsker sine bønder delagtiggjort i nye, teoretiske lærdomme. Philemon i *Det Lykkelige Skibbrud* erklæres for Holbergs selvportræt (p. 116) og må således være positivt valoriseret, men beskrives under parallelisering med sin revolterende fælle Erasmus, hvilket endnu en gang viser, hvor lidt egnet Albjergs kategori »oprør« er som redskab til analyse af komediernes semantiske univers, når det ikke med-analysers, hvilke værdiforestillinger der gøres oprør imod, og hvilke oprøret vil fremme.

Den afsluttende komedieanalyse, med titlen »det paradokse oprør«, gælder *Jeppe paa*

Bierget, som hævdes at udgøre »den store undtagelse i forfatterskabet« (p. 129). Herfor anføres der i analysens løb adskillige begrundelser (pp. 128, 129, 138, 142, 146), hvoraf de fleste kan sammenfattes i det ikke ukendte synspunkt, at Jeppe, skildret med sympati og psykologisk nuancering hinsides normerne for klassicistisk komedie, sejrer moralsk, skønt han lider nederlag de facto; »For Baronen gives her ingen pardon!« (p. 140), hedder det. Albjerg afskriver Holbergs egen poetik: »[...] dette skuespil, der genre-mæssigt næppe med rette kan klassificeres som en »komedie«« (p. 141) (hvad Holberg dog faktisk tillod sig at gøre), og gentager det 19. årh.s sentimentalisering af figuren, hvor den – divergenser ufortalt – opfattedes med en sympati og respekt helt forskellig fra Holbergtidens burleske nar (således som det fx. fremgår af fremførelsens historie: I. C. Normann: *Holberg paa Teatret*, 1919, pp. 57f., 90 f., 174–81, 271, 275). Kun gennem en sådan i historisk forstand skævtolkning lykkes det at få *Jeppe* til at udtrykke »et paradokst *angreb* på den styreform, som Ludvig Holberg i sit juridiske, historiske og filosofiske forfatterskab udtrykkeligt og direkte forsvarede, og som han med sine øvrige komedier leverer et paradokst *forsvar* for« (p. 147, Albjergs fremhævelser).

Sluttelig et par bemærkninger til empiriske enkeltheder. Ved beskrivelsen af den unge Holbergs sociale og professionelle ambitioner hedder det:

For det første bemærker vi, at *Introduction* og *Anhang* – som også den tredie bog, *Natur- og folkeretten* – bærer censurs »imprimatur«. Vi skal så langt frem som til 1737, før vi i Holbergs værker igen finder tilladelsen »må trykkes«. Men da var han også en etableret forfatter, der [...] ikke havde grund til at frygte censuren, som i øvrigt fra 1742 til hans død udøvedes af hans nære ven og lejer professor Anchersen (p. 50).

Under en »Foreløbig forfatterkarakteristik« opsummeres dette forhold, idet Holbergs legitimitet belægges med hans »opfyldelse af censurens krav« (p. 54). Albjerg synes at forudsætte dels, at det var overladt til en forfatters eget forgodtbefindende, hvorvidt hans manuskript skulle underkastes censur, dels at Holbergs skrifter fra perioden 1719–37 blev unddraget censur. Noget sådant lader sig dog ingenlunde udlede af de manglende imprimatur-påtegninger, hvilket kan efterses i Francis Bulls undersøgelse »Holberg og censuren« (i: *Festskrift til Halvdan Koht*, 1933, p. 214–24). – Som et udtryk for bøndernes undertrykkelse i det 17. og 18. årh. optrykker Albjerg (p. 131 f.) med Werlauff (1858, p. 73 f.) som kilde strofer fra en af Nyerups *Danske Viser*, »Den klagende Bonde« (I, p. 235 ff.), forfattet af en Niels Hansen H. og trykt første gang 1668 under latiniseret titel: »Rusticus queribundus«, hos Werlauff »Rusticus Overibundus«. Albjerg læser galt af frakturen hos Werlauff og gengiver konsekvent »Rusticus Overibundus«; værre er det, at han i denne Overibundus ser visens forfatter (p. 131).

Jens Kr. Andersen

Jørgen Mathiassen: *Hans Egede Schack som jurist og politiker. Dokumentation og dokumenter*, Gad 1978, 282 s.

Professor i offentlig ret ved Aarhus Universitet Jørgen Mathiassen skrev 1976 en artikel om Schack (*Ugeskrift for Retsvæsen*, 20. nov., p. 293–310). Heri bidrog han til Schack-forskningen med interessante oplysninger om Schacks juridiske universitetsmi-

lieu og gennemgik hans parlamentariske virke i hovedtræk, men nåede ikke frem til nogen samlet opfattelse af Schack og hans placering. Det gør han heller ikke i den foreliggende bog (p. 12), hvis hensigt ellers er at etablere en enhed af juristen/politikeren og *Phantasternes* forfatter (pp. 9, 143). Bogens første del (p. 11–154), der rummer Mathiassens fremstilling af Schack i politisk-historisk lys, har som grundstamme artiklen fra 1976, der udvides gennem en bredere beskrivelse af universitære og parlamentariske forhold på Schacks tid og gennem en forøgelse af citatmassen. Af momenter, der skal skabe sammenhæng i forfatterskabet, udpeges Schacks anvendelse af juridisk lærdom i argumentationen på Rigsdagen (p. 129–32) og autentiske bureaukratiske og politiske mindelser i *Phantasternes* stof (p. 144–50). Væsentligst forekommer Mathiassens påvisning af, at Schack i pjecen *Om Slesvigs Deling* (1849) står i gæld til F. C. Bornemanns forestillinger om folkeindividualiteten (pp. 50–53, 61 f.), og at stud. jur. Conrads partitagen i *Phantasterne* for »Philosophien« mod »Exegesen« (Roos' udg. 1925, p. 176) repræsenterer en fornyelsestendens i universitetsjuraen, bort fra A. S. Ørsteds dogmatisme og hen mod Bornemanns'sk retsfilosofi (pp. 29 f., 41–43). På andre punkter end de snævert juridiske bringer fremstillingen dog intet nyt (i forhold til fx. Carl Dumreichers fortjenstfulde biografi i hans udg. af *Sandhed med Modification*, 1954), og den skæmmes stedvis af manglende grundighed. Bibliografien p. 24 f. og brevregistret p. 281 f. synes således at røbe ukendskab til en række utrykte breve, bl.a. den betydningsfulde samling i Peter Vedels privatarkiv (Rigsarkivet). Det kan også kun være til ringe hjælp, at Mathiassen p. 21 – efter at han med rette har fremhævet den betydning, dateringen af Schacks vekslende adresser har for dateringen af hans manuskripter (jvf. min: *Feudalistisk fantasi og liberalistisk virkelighed. En historisk analyse af H. E. Schacks Phantasterne*, 1978, p. 211–35) – bringer en dateret liste over Schack-adresser, når adresser, der findes på manuskripterne, men ikke i vejviserne (jvf. *op.cit.*, p. 214), udelades, og når der ikke tages hensyn til, at en adresse opført i vejviseren for et givet år gælder bopælen ved udgangen af det foregående.

Bogens anden del (p. 155–253) udgøres af en Schack-antologi omfattende den satiriske behandling af prokurator Levinsens politiske retorik fra pjecen *Om Valgreform-Selskabets Virksomhed og Angrebene paa samme* (1848), første del af pjecen *Om Slesvigs Deling* (1849), 2 artikler fra Schacks ugeskrift *1848*: »Ved hvilke Midler man man arbejde for sit Valg?« (1849) og den berømte »Hvem skal erstatte Oehlenschläger?« (1850), Schacks store anmeldelse af *Clara Raphael* (1851), 6 rigsdagstaler: mod stillingsretten (1849, beskåret), for adelens ophævelse (1849), i forbindelse med tyendeloven (1850), om Det kgl. Teaters mission (1851), om ministres retræteposter/kunstige vakancer (1852) og en diskussion under tronfølgedebatten af begrebet »den europæiske nødvendighed« (1853, beskåret) samt 3 breve: Schacks »Uppsalabrev« (1845–46, beskåret) og »Vejbrev« (1857) og et af Fanny Schacks breve til Andræs mor (1859). Texterne bliver udmærket introduceret og annoteret, og næsten alle er centrale for en eller flere sider af Schacks ideologi. Undtagelser udgøres af udvalget fra pjecen om Valgreform-selskabet, hvor passager fra skriftets politisk-programmatiske del havde været mere perspektivrige – og mere i tråd med bogens ærinde – end det optrykte kuriosum, og af Fanny Schacks rent private rapport fra kuropholdet, udvalgets eneste hidtil utrykte stykke, hvis plads i bogen mere passende kunne være opfyldt fx. af Schacks brev til Orla Lehmann fra 1854 (Orla Lehmanns privatarkiv, Rigsarkivet).

Bogen er forsynet med en nyttig fortegnelse over statsråd, ministerier m.v. 1837–59, et udførligt biografisk register og det nævnte brevregister.

Dele af Schacks ikke-skønlitterære forfatterskab findes nu optrykt og kommenteret i Poul Andræ: *Geheimkonferentsraad Carl Georg Andræ III*, 1911, p. 232–57, *Geheimeraadinde Andræ's politiske Dagbøger II*, 1916, p. 228–30, Povl Bagge et al. (udg.): *Danske politiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne IV*, 1958, pp. 221–26, 378–81, Morten Borup (udg.): *Breve fra og til Meir Goldschmidt I*, 1963, p. 77–80, Nicolaj Bøgh (udg.) i *Personalhistorisk Tidsskrift V,5*, 1908, p. 1–34, Hans Hertel (udg.): *Omkring Phantasterne*, 1969, pp. 50, 89, 93–103, 153 f., John Chr. Jørgensen (udg.): *Dansk realisme 1820–1975*, pp. 39–41, 50, og Ib Ostenfeld (udg.): Hans Egede Schack: *Breve*, 1959 – foruden i den her omtalte udgivelse.

Jens Kr. Andersen

Georg Brandes: Breve til Forældrene 1859–71. I–III. Ved Morten Borup. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, 1978.

Skønt Brandes et sted i disse breve bemærker om udgivelsen af privat korrespondance, at det er »en i og for sig lav og gemeen Handling«, så kan man nu – heldigvis – læse hvad han for forældrenes og for sin egen skyld skrev på sin ungdoms rejser, ialt 223 breve. Her er breve fra de mindre ture til Sverige (1859 og 1866) og til Slesvig (1860), fra sommeropholdene hos familien David i Rungsted og fra det første ophold i Paris 1866–67, hvor Brandes »vil sent iseng om Aftenen og ligesuldt tidligt op om Morgenens og regjerer med Tiden som med en Dyne der er for kort (. . .) jeg dømmes ikke, kan ikke endnu, jeg lever ikke, jeg tænker ikke, jeg læser ikke, jeg skriver ikke; jeg modtager; jeg har lukket mig op i alle Ender og Kanter, alle mine Døre og Vinduer staac paa videste Gab. Jeg sluger uden at fordøje, hjemme skal jeg tygge Drøv«. (19/11 1866).

Her er endvidere breve fra en mindre tur til Tyskland og Schweiz (1868) og endelig kommer så den sidste brev-bunke ($\frac{3}{4}$ af udgavens tekst), fra den store rejse, Brandes begav sig ud på i april 1870 – »og jeg reiser ei heller hjem denne Gang for jeg har seet idetmindste et godt Stykke af Europa. Men sidst da jeg reiste gennem Tyskland og Schweits reiste jeg i Firspring for at see Byer og Egne og Mærkeligheder, nu vil jeg reise efter mit eget Hoved og lære hvad jeg kan uden mere at spørge Nogen«. (15/6–70). Først hen på sommeren 1871 vendte han hjem fra Italien, opfyldt af »et Haab om at noget af al denne Ild og Varme var slaaet ned i min Sjæl og vilde gaa over i mit Blod, saa at hvad jeg skrev i Fremtiden vilde faa stærke Farver og noget af den elektriske Ild hvoraf jeg fornem mig som ladet«. (18/6–71). Det var kun med overvindelse og af pengene Brandes drog nordpå: »Jeg mindedes Berglioth's Sang. »Kjør langsomt! thi vi komme tidnok hjem«. (28/6–71).

Der er meget nyt at læse, men helt ukendte er disse breve nu ikke. Omtrent $\frac{1}{3}$ af brevene fra Paris 1866–67 tryktes i Politikens Magasin i efteråret 1938 og samme år udgav Alf Hjorth-Moritzen brevene fra april-december 1870; af brevene fra det romerske sygeleje januar-marts 1871 udtog Henning Fenger i 1967 skildringen af pigen Philomele, der plejede Brandes med omhu og kærlighed. Blot ved en sammenligning med teksten fra 1938 springer den mageløse præcision i øjnene, hvormed udgiveren etablerer sin tekst; her er nogle eksempler:

Jeg satte mig paa en Stralring oven paa Jernbanen, da det ei var til at udholde i Coupéerne > Jeg satte mig paa en Strækning . . . (22/4 –70). en Slags elegant

Conversation > ... Convention (9/6 –70). Landet > Louvre (24/7 –70). De sidste 3 Dage jeg har tilbage her > ... har tilbragt her (28/7 –70). Der er dog en underlig Tanke, at denne i Grunden ikke særligt begavede Mand ... > Det er dog en underlig Tanke, at denne i Grunden lidet begavede og meget indskrænkede Mand ... (1/9 –70). vil jeg have copiert > ... lade det copiere (23/9 –70). Anskaffelse > Afskaffelse (6/10 –70). Udenrigsvæsenet > Undervisningsvæsenet (22/10 –70). Elegi > slige (29/10 –70).

Her er, hvad der ikke er enestående, syv små rettelser i en enkelt periode:

og da den ligger opad en Bjergryg har man hvert Øjeblik Udsigter over dem, selvmed alle dens Mormorer og over den noble Krands af smilende Apenninerbjerge, der indfatter Byen som Emaillé en Juvel. > og da den ligger opad en Bjergryg har man hvert Øieblik Udsigter over den selv med alle dens Mormorer og over den noble Krands af smilende Apenninerbjerge, der indfatte Byen som Emaillé, en Juvel. (27/9 –70).

Således indeholder Morten Borups *tekst* ikke alene sribetvis af forbedrede læsemåder, men han meddeler brevene i deres helhed, altså også hvad der af diskretionshensyn måtte forkortes eller helt udelades i 1938. Hertil kommer naturligvis alle de tidligere utrykte breve, især fra foråret og sommeren 1871. Morten Borup har dog ikke stået helt alene med det store arbejde. En udgave af breve til hjemmet blev allerede i slutningen af fyrrerne planlagt af Paul Krüger, og det var hans omhyggelige hjælper Olaf Magnussen, der tog den første vanskelige afskrift af *samlige* breve. Siden blev udgaven udskudt, men Morten Borup har benyttet de gamle afskrifter, som han – endnu en gang – har sammenholdt med de originale breve.

Mens teksten således nok hviler på Paul Krügers og Olaf Magnussens forlæg, så er den omfattende og utroligt omhyggelige *kommentar* helt Borups eget arbejde. Her fremlægges ikke kun sproglige og reale oplysninger, men tillige stor personalhistorisk viden. Og ikke nok med det, Borup oplyser brevenes forhold til senere skrifter af Georg Brandes, først og fremmest »Levned«; takket være sporsans og gehør for brevenes genlyd i forelæsningerne kan Borup anviser prægnante overensstemmelser med »Emigrantlitteraturen« og bekræfter således Henning Fengers synspunkt, at Hovedstrømningernes første bind er hentet lige ud af rejsebrevene, at den offentlige optræden lå i forlængelse af de personlige oplevelser.

Selv på områder som Brandes' læsning, der ellers er grundigt afgræsset af Henning Fenger, kan Morten Borup føje nyt til; han har gennemgået de årgange af tidsskriftet »Revue des deux mondes«, som Georg Brandes' italienske ven, juristen Giuseppe Saredo, i stakkevis skaffede til den syge, og i noterne kan man nu se, hvilke artikler Brandes forkortede dagene med.

Jeg har nogle småting at føje til kommentaren. Foruden henvisningen til »Levned« i noten til II, 292.30 kunne »Emigrantlitteraturen« s. 169 nok have været nævnt som en nærmere udnyttelse. – Det ser iøvrigt ud til at kommentaren især gør rede for udnyttelsen af brevene i »Emigrantlitteraturen«, i »Levned« og i artiklerne i Saml. Skr. XI, men f.eks. har Brandes anvendt beskrivelsen af Taine (15/1 –67) i disputatsen s. 283–84, ligesom besøget i Charlotte Cordays hus (19/11 –66) og senere afskriften af hendes brev (17/6 –70) er udnyttet i en langt senere artikel, optrykt i Saml. Skr. XVI s. 23. Brandes

var alle dage en stor benytter, også af sig selv. Et lille eksempel kan vise det. I kommentaren til I,285.8 om feltmarskal Moltke nævner Borup afsnittet om Moltke i Berlinbogen (1885) og henviser til et muligt fortryk 18/2 –78 i norsk Dagbladet. Men det er kun en lille del af artiklen; endnu et fortryk findes 23/1 1878 i Stockholms Morgonblad; derpå er de to avisartikler omarbejdet og udvidet i Illustreret Tidende 5/10 og 12/10 1884, – som så igen er omarbejdet til afsnittet i Berlin-bogen! – Et par ting bør rettes: i noten til II, 415.13 er artiklen »Venedig« – forledt af Georg Brandes' egen opgivelse i Saml. Skr. XI – fejlagtigt dateret 1888, og skyldes næppe – som oplyst – et gensyn med byen. Stykket stod i Julegave fra Kunstnere og Forfattere til Fordel for »Fattiges Juleglæde« 1884. I indledningen (III,8) er udflugten til Slesvig 1860 ved en fejl blevet dateret til 1861.

Men det er altsammen petitesser. Morten Borup har leveret en grundigt kommenteret tekst, der er rensat for trykfejl og fejllæsninger. Han behersker den udgivelsesteknik og er i besiddelse af den udholdenhed og præcision, parret med viden og fantasi, som Sprog- og Litteraturselskabets udgivelser kræver. Morten Borup burde give sine mange erfaringer videre og skrive en lille håndbog i udgivelsesteknik, dens tilrettelægning og gennemførelse, belyst ved eksempler, tvivlstilfælde og faldgruber, og med mønstring af alle hjælpetropperne.

Bag alle Georg Brandes' rejscopelevelser løber en erkendelsesteoretisk diskussion mellem spiritualisme/idealisme og positivisme (Taine, Mill). »Jeg veed nu ogsaa i Philosophi hvad jeg vil« skriver Brandes efter en samtale med Stuart Mill (16/7–70), men når Saredo vendte ryggen til metafysikken var hans betagelse blandet med en let gysen: »det Problem jeg nu i 1½ Aar har plaget mig med uden at kunne løse det, nemlig om Experimentalphilosopherne, Mill etc have Ret i, at der slet intet Apriorisk gives, hugger han bare over og siger »Naturligvis ikke« men han seer ei de Vanskeligheder, jeg seer«. (9/2 –71). Nok kunne Brandes med venen Noufflard more sig over Hegels æstetik, men »Dens grandiose Plan vil jeg dog altid beholde kjær«. (15/6 –71). Brandes ville gerne fastholde historiens mening som fornuftens selvåbenbaring. Han var »stærkt tiltrukket til modsatte Sider, menende at se noget Sandt hos begge, dødelig angst for ei af Overbevisning men af Træthed engang at tage mit Parti, lovende mig selv at det ei skulde skee, og at jeg ei vilde vælge, før jeg havde tænkt Alt igjennem. (...) Jeg haaber da engang at komme til at gjøre Revolution i vor Litteratur ved en Bog omtrent med den Titel: »Erfaringsphilosophien og dens Resultater«. Det vil ruske i Parykkerne, det vil være Nyt paa Bjerget«. (25/2 –71).

Det var og blev Brandes et kors for tanken, at bevidstheden kunne være alene et produkt af fysiske betingelser og deres love; han ville så nødigt opgive den frie vilje, individets spontane kraft (apriori); han ville ikke slippe jeg'et, men det suger slemt i en af hans naturoplevelser, et vandfald ved Tivoli uden for Rom:

»Høit paa Fjeldet ved Tivoli det deilige gamle Sibyllatempel fra Republikens sidste Dage, fine elegante og dog stærke græske Søiler. Templet er rundt og staaer deiligt mod Himlen seet nede fra. Under det Kløften og de mageløse Vandfald. Eet Sted falder det ned i Klippehulen, kogende sort, det er som Nedstigningen til Tartarus, et andet Sted leer det smilende og blinkende med Millioner af Perler i det stærke Sollys, et tredje Sted styrter den store Cascade ned over Klipperne. Man klavrer langs ad Fjeldryggen – ikke uden Vanskelighed og Fare – til man staaer overfor den. Man seer paa den og seer Intet uden det rasende skumhvide Vand, det seer ud som det sprang og kastede sig ned ad Klippen, som de støvende og sydende Kastebølger styrtede sig over Hovedet paa hinan-

den i et vanvittigt Væddeløb og der er en saadan Magt deri at man drages, ligesom glider ned med i Afgrunden og ci kan taale at see paa det stivt 5 Minutter i Træk uden at føle som en Magi, der tvinger en med. Der er en naturlig Overtalelse i Vandet, det er som hele Naturen opløste sig og væltede sig nedad. Jeg forstaaer vel Noufflards Naturbetragtning; som Romansk og som Kunstner personificerer han Alting; han seer Alfernes Slør i Støvskyerne af Vandet og Nymphernes Dands over disse Bølger. Men min Naturbetragtning er stik modsat nordisk, ei romansk, poetisk, ikke plastisk. Istedendfor at personificere Naturen depersonificerer jeg mig selv, gjør mig til eet med det faldende Vand og taber mig i Naturen istedenfor som han at samle Naturen i Figurer. Hvor den store Cascade naaer de underste Klipper staaer Spidsen af den uhyre Regnbue, der altid staaer udspændt over den i Solen«. (17/4 1871, brugt i »Emigrantlitteraturen« s. 259).

Pudsigt nok kan den lurende fortællelse hos Brandes gøres tydelig ved sammenligning med Martin A. Hansens oplevelse af fossen som fristelsens, ikke forklarelsens sted (se hans »Rejse paa Island«, kap. 4). – Det var ligevægten i Noufflards naturbetragtning, som tiltrak Brandes, sådan som det kan ses af en lidt senere refleksion:

»Først henede er det lykkedes mig at faae Shakespeare paa en saadan Afstand, at jeg kan overskue og forstaae ham. Her føler man baade at der er en Verden, den, som Neapels Golf repræsenterer, hvilken Shakespeare ikke kjender, fordi den er stor uden Rædsel og deilig uden Alfe-Spøgeri og andre Taager – og dernæst, at det er naturligt, at et Land som dette ei har frembragt en Shakespeare eller trænger til en Shakespeare, fordi Naturen selv her paatager sig den Rolle, Poeterne maa udfylde i Norden. Poesi af den egentlige dybe Art er som konstig Varme en Livsfornødenhed hvor Naturen er umild. Henede har Poesien ligefra Homer til Ariost været et Speil, simpelt og uden Fordoblinger af den klare Natur. Den har aldrig stræbt ned i Menneskehjertets Afgrunde, aldrig stræbt i Dybder og Huler at finde de Ædelstene som Aladdin søgte, som Shakespeare fandt, men som Solguden her med fulde Hænder kaster ud over Jordens *Overflade*«. (7/6 –71, brugt i »Emigrantlitteraturen« s. 171–72).

Togterne i Italien og de mange piger, som Brandes ustandselig forelskede sig i, skød erkendelsesproblemet i baggrunden, men i 1872 tog han energisk fat igen. Hele sommeren arbejdede han teoretisk med idé-associationen i forlængelse af Mill, men søgte også praktisk hjælp hos digteren – »Igaar og i Dag spadseret med Dr. Georg Brandes og talt en Deel, i Dag især om Drømme og Syner« noterer H. C. Andersen 4/8 i sin nu udgivne dagbog. Men problemet blev ikke løst. »Mine Evner forslog ikke til Udformningen af de Grundtanker, der foresvævede mig« skriver Brandes lakonisk i »Levned«.

Problemstillingen er tidstypisk og dens forløb kan genfindes hos f.eks. Harald Høffding. Også han havde Kierkegaard gjort det så vanskeligt at være troende, at han nu ville bygge på rent menneskeligt grundlag. Også han kastede sig – med gysen ved dens jæk-opløsende tendenser – over engelsk associationspsykologi, men endte med at fastholde erindringen og bevidstheden som personlighedens syntese. Hos Brandes benævnes det samme resultat på omtrent samme tid ånd og vilje. Således går der en forbindelse mellem den lidt yngre og den lidt ældre Brandes, men den kan være vanskelig at fastholde, når man – som denne brevdgave og Henning Fenger – gør 1872 til det vandskel, hvorfra kilderne løber til hver sin side.

Hvad Morten Borup nu har udgivet er lidt mindre end halvdelen af de fem-seks hundrede breve Georg Brandes i årenes løb skrev til sine forældre. I forordet til udgaven ventilerer Erik Dal en selektiv udgave af brevene *efter* 1871; den kommer forhåbentlig,

Man vil da kunne følge Brandes på de lange research-ture til Tyskland i 1872, –73 og –74, under opholdet i Berlin 1877–83 og på rejserne til Polen og Rusland i 1886 og –87.

Morten Borups *indledning* til brevene falder i tre afsnit. Som vejledning placeres rejserne i kronologisk rækkefølge og den store rejse leddeles, så den bliver overskuelig og let at følge. Så karakteriseres Brandes som rejsende, hans udholdenhed, akklimatiseringsevne og videbegær fremhæves og interessefelterne i 1870–71 udpeges: næsten ikke litteratur, men teater, natur og – især – billedkunst. »Jeg begynder at troe at af alle aandelige Ting har jeg mest *Glæde* af Malerier«. (23/7–70). Modtageligheden afgrænses ved en udtalelse til Hans Brøchner: »De kunde slutte af hvad jeg siger om min Lykkerus, at jeg hører til »de beundrende Reisende«, men jeg forsøger dog altid at gjøre mig Rede for min Beundring og for mig selv at karakterisere saa meget som muligt«. (23/5–71).

Endelig tegnes et billede af Brandes som brevsriver og til sidst forstås brevene, bagklogt, som opledning til forelæsningerne. Nogen ny opfattelse af brevenes Brandes er Morten Borup ikke blevet bibragt ved sit udgiverarbejde, hans indledning følger ikke nye ræsonnementer til Henning Fengers, hvis »stærke, men ikke for stærke Ord« om brevene citeres.

De breve, fra den store rejse, som nu er offentliggjort, var længe utilgængelige, kun Paul V. Rubow og Henning Fenger har draget nytte af dem, – med forskelligt resultat. Det er efter min mening en mangel ved Borups udgave, at den ikke nævner, endssige henviser til Rubows undersøgelser, men alene støtter sig til Fengers.

Rubow mente (i Georg Brandes og den kritiske Tradition i det nittende Aarhundrede, 1931 / Georg Brandes' Brilller, 1932) og fastholdt også senere, at Georg Brandes' begejstring for Italiens folkelig og piger var noget turistmæssig og litterær, og at rejsen var en winckelmannsk kunstrejse. Georg Brandes' italienske Hellas var en (befriende) illusion. For Rubow afgiver brevene vidnesbyrd om de brilller Brandes så med, for Fenger (og Borup) er de »det fyldigste og mest sanddru udtryk for Brandes som menneske og kunstner«. Begejstret lader Fenger sig rive med af Brandes' italienske billeder; Rubow så det var medbragte glansbilleder. Dette dialektiske synspunkt er besværligere at håndtere, også for Rubow, men jeg tror det er sandere. Brevenes Italien er et gedigent eksempel på det, der idag kaldes *borgerlig utopi* (se J. Aa. Doctor i Danske Studier 1978 s. 180), for »dette er Skjønhedens og Naturlighedens Land« (17/9–70), »de see alle fuldt udsprungne, ufortrykte, frit udfoldede, hedenske ud«. (26/3–71).

De afvigende meninger om brevene åbner for et metodisk perspektiv. Hos Henning Fenger er det *mennesket*, der er syntesen; disputatsen »Georg Brandes' læreår« indkredser de påvirkninger og indflydelser, som Brandes, den store læsehest, lå under for og forholdt sig til; Brandes-teksterne selv forsvinder næsten i lærdom. I »Den unge Brandes« står de »uforlignelige« breve i centrum som *udtryk* for Brandes som menneske; biografisten søger sammenhængen i personligheden. For påvirkninger, dagbøger og breve glemte Rubow ikke værkerne; hans hovedinteresse gjaldt *skribenten*, som han læste så nøje og karakteriserede så træffende som ingen siden.

Per Dahl

Erland Munch-Petersen: *Romanens århundrede. Studier i den masselæste oversatte roman i Danmark 1800–1870. 1–2. Forum 1978. 1020 sider.*

Det har igennem en del år været fremført, at litteraturhistorikerne udelukkende beskæftiger sig med den »fine« dvs. ikke meget læste litteratur og lader den populære litteratur ligge.

Påstanden er for den ældste litteraturs vedkommende forkert, idet de fleste litteraturhistoriske skribenter for litteraturen op til Holbergs tidsalder medtager så at sige hele den danskskrevne litteratur i deres behandlinger. Folkebøgerne er således relativt grundigt og fyldigt behandlet både i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (af Carl S. Petersen) og i Oluf Friis: *Den danske Litteraturs Historie*.

I 1700-tallet skete der et spring i antallet af udgivne bøger – det bliver større, og konturerne af et moderne bogmarked viste sig. Det større antal udgivelser medfører, at litteraturhistorikerne i deres behandlinger må lade et større antal værker ligge, og det er derfor ikke helt forkert at påstå, at flertallet af litteraturhistorikere fra dette tidspunkt vælger at koncentrere sig om den æstetisk værdifulde digtning, ligesom de selekterer den udenlandske til dansk oversatte litteratur fra. Undtagelsen fra den sidste regel udgør F. J. Billeskov Jansen: *Danmarks Digtekunst*.

I dansk litteraturvidenskabets tidligste dage udkom der et værk, som seriøst behandlede den populære, »masselæste« litteratur, nemlig Rasmus Nyerup: *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igennem Aarhundreder* (1816). Den hermed indledte forskningstradition på den folkelige epiks område er blevet fortsat af folkemindedeforskerne, mens litteraterne ikke har taget traditionen op førend i allerseneste tid.

I 1960'erne kan man se en ny interesse for populærlitteraturen eller den masselæste litteratur, en interesse, som bunder i den kulturelle debat, som førtes i ti-året. Under denne blev der sat spørgsmålstegn ved »finlitteraturens« almindelige værdi og dens relevans som eneste forskningsobjekt, og en stærk tro på, at den meget læste litteratur har en værdi i og med at den læses, blev lanceret. Denne holdning samt en opfattelse af tekster som et sociologisk fænomen satte gang i analysen af bl.a. ugeblade (*Søndags-B.T.-rapport om en succes* (1971), *Udsigten fra det kvindelige univers* (1973), kiosklitteratur (*Triviserien* (1973 ff.) og tegneserier (bl.a. *Tegneserier – en ekspansions historie*, 1973).

En anden inspiration til at tage nye litterære »marginal«-emner op er kommet fra professor Sven Møller Kristensen, som har været fødselshjælper til en række projekter om meget læst, men ikke meget behandlet litteratur.

Den hjemlige forskningsaktivitet på populærlitteraturens område er imidlertid spredt og ukoordineret. I Sverige søger man at samle kræfterne omkring ét stort projekt, iværksat af den aktive litteratursociologiske afdeling ved universitetet i Uppsala, som siden 1977 har kørt projektet *Populärfiktion i Sverige 1830–70*.

Sven Møller Kristensen har stået åndelig fadder til Erland Munch-Petersens arbejde *Romanens århundrede*, bd. 1–2 (1978) med den tilhørende *Bibliografi over oversættelser til dansk 1800–1900 af prosafiktion fra de germanske og romanske sprog*, som udkom i 1976.

Bibliografien er et fornemt og meget anvendeligt bibliografisk redskab. Den oversatte prosafiktion dvs. roman og novelle er registreret i *Bibliotheca Danica* og i *Dansk Bogfortegnelse*, men hos Munch-Petersen er indførslerne gjort fyldigere bl.a. med angivelse af værkets originale udgivelsesår, opløsning af anonyme og pseudonymer samt en omhyggelig verifikation af forfatterens data.

Romanens århundrede. Studier i den masselæste roman i Danmark 1800–1870 er opbygget på flg. måde: Efter en meget kortfattet, og må man sige alt for kortfattet introduktion, følger gennemgange af ca. 45 romaner skrevet af 26 forfattere. Disse 26 forfattere er »kvantitetsforfattere« dvs. de har fået udsendt mere end 49 bind i perioden fra 1800–1870. Antallet af udgivelser angiver, at forfatteren har haft et publikum, men tallet kan begribeligvis ikke udsige noget om, hvad det er der har gjort, at forfatteren har været læst. Blandt disse 26 kvantitetsforfattere findes skribenter, som ud fra den herskende æstetiske opfattelse – en opfattelse som Munch-Petersen ofte hentyder til, men som han ikke klart beskriver – er gode, nemlig Dickens, Scott og Cooper, mens andre aldrig har været indplaceret på nogen rangstige og er glemt i dag (fx. M. S. Schwartz, Bulwer-Lytton og K. Mundt).

Herefter følger gennemgange af de udvalgte romaner. Gennemgangene består af omstændelige handlingsreferater, hvorefter natur- og menneskeskildringen, fremstillingsformen, menneskesynet, kærlighedssynet moralen og samfundssynet i de enkelte romaner karakteriseres. De her nævnte kategorier er meget brede og udefinerede. Efter 672 sider romangenemgang følger et afsnit med syntetiserende analyser af de gennemgåede romaner. Når man kommer hertil oplever man de foregående 672 sider som overvejende spildt anstrengelse – for nu kommer det hele én gang til, kortere og mere overskueligt.

Et afsnit, som indeholder kapitler om den tidligere forskningstradition, den anvendte bibliografisk-statistiske metode følger – og dette kunne med klar fordel have været anbragt indledningsvis. Ved først at få disse væsentlige og nødvendige oplysninger til slut gøres læseren forudsætningsløs på en måde, som opleves som urimelig. Der rundes af med nogle statistiske beregninger og tabeller, der belyser masselæsningen i Danmark.

Munch-Petersens metode – »kvantitets«-metoden – er original og vil med justeringer kunne vinde almindelig udbredelse. Den består i sin kerne af optælling af udkomne bind. Er en roman udkommet i tre bind er den talt for tre medmindre romanen er fortløbende pagineret. Dette ser jo smukt tilforladeligt ud, men det er antagelig en fejltagelse at tælle bind i stedet for værker. Ved at tælle bindene underlægger man sig modestrømninger i bogproduktionen. I 1800-tallets første del var det almindeligt at udsende romaner i flere bind, mens denne mode i slutningen af århundredet aftog. Jeg tror ikke, at der ved bindtællingen er sket katastrofer i den forstand, at det statistiske billede er fortegnet, men risikoen er tilstede.

I afsnittet »Tidligere forskningslitteratur« kommer Munch-Petersen ind på andre behandlinger. I et par tilfælde er det behandlinger af den populære roman, i andre er det behandlinger af noget helt andet. Fx. refereres Paul V. Rubows disputats *Dansk litterær kritik i det 19. århundrede* for at kaste lys over kritikken i 1800-tallet, Sven Møller Kristensens *Digteren og samfundet i Danmark i det 19. århundrede* for at sige noget om publikum, og Jens Kr. Andersen og Leif Emereks *Aladdin-Noureddin-traditionen* i det 19. århundrede for at sige noget om perioden. Det virker, som om forfatteren har grebet ned i en pose med titler og fået nogle op, som han refererer, fordi noget sådant hører med til en akademisk afhandling. Forbindelsen fra Rubows bog til det behandlede stof finder jeg meget spinkel. Mest fornuftig forekommer behandlingen af værker, der enten ved deres stof eller ved deres indfaldsvinkel lægger op til *Romanens århundrede*.

Munch-Petersen gør meget ud af at lægge distance mellem sig og andre forskere. Det gør han dels ved at fremføre, at de gør noget andet end ham, dels ved at forbigå den forskning som rent faktisk foreligger. Der findes til eksempel svenske arbejder, som

behandler nogle af de meget læste romaner fx. Elisabeth Tykesson: *Roverromanen og dens Hjalte i 1800-tallets svenske Folkklasning* (1947) og Erik Lindström: *Walter Scott och den historiska romanen och novellen i Sverige intil 1850* (1925) – de nævnes ikke. Et andet eksempel: Den meget omfattende Dickens-litteratur er bortset fra C. A. Bodelsen: *Dickens og hans romaner* (1957) slet ikke brugt, selv om man i dele af den nyere Dickens-litteratur også betragter Dickens ud fra et mere moderne sociologisk synspunkt. Ved at undgå andre behandlinger kommer Munch-Petersen ikke så langt som han kunne med en fornuftig viderebygning på den populærlitteraturforskning, som faktisk foreligger. Han kommer også til at pynte sig med lidt flottere fjer end der egentlig tilkommer ham.

Munch-Petersens begrebsbrug kan forekomme uklar. Det gælder både triviallitteraturbegrebet, det gælder hans genrebegreber, og det gælder det besværlige realisme-begreb. Han siger p. 21 at han vil bruge realisme/realistisk på samme måde som Leif Søndergaard Andersen i *Marxistisk litteraturteori* (1973), men han indfører hertil begreber som »egentlig realisme«, »realisme« (i gåseøjne) og »kritisk realisme«. Det vanskeliggør læsningen betydeligt.

Man skal ikke klandre forskere for det de gør, ligesom det ville være urimeligt at forlange »det hele« i et værk – men spørgsmålet er om Munch-Petersen har valgt at tage de mest relevante ting op i det store område, som han behandler. Jeg savner stærkt noget om publikumsgrupperingerne i tiden fra 1800–1870. Hvem var de folk, som læste romanerne? Jeg savner også en udførligere behandling af romanens udvikling i tiden – har romanspecialiseringen noget at gøre med ændringer i publikumssammensætningen? og jeg savner bare tilløb til at løse det påtrængende homologiproblem, som Munch-Petersen berører i slutningen. Hvis han ikke havde anvendt så megen energi og plads på sin »romanfører«, og istedet for den »tekstimmanente læsemåde« havde valgt en sociologisk havde antallet af ubesvarede spørgsmål antagelig ikke været helt så mange.

Munch-Petersen tager fat på et stort og interessant område, og hans arbejde vil have varig værdi i sit bibliografiske kulegravningsarbejde og i lanceringen af den bibliografisk-statistiske metode. På andre områder er den mere problematisk bl.a. fordi han ikke i tilstrækkelig grad benytter sig af de resultater, som er indvundne af andre.

Erland Munch-Petersen ønsker at spille rollen som »lone rider« uden at ville erkende, at han er i kompagni med flere.

Mette Winge

Robert Estienne: Summarier over Bibelen. Oversat fra fransk af Petrus Parvus 1543. Udgivet med efterskrift af Det danske Sprog- og Litteraturselskab ved Universitets-Jubilæets danske Samfund's hundredårsjubilæum. 1979. Kommissionær: C. A. Reitzels Boghandel.

Bogen er trykt hos Hans Vingaard i København. Den består af to ark à 4 blade (»teknisk kvart«), hvoraf de tre er optaget af titelblad og fortale. Den kendes kun i et eksemplar, som Thomas Skat Rørdam i 1853 skænkede Det kongelige Bibliotek. Facsimileudgavens efterskrift indeholder følgende bidrag: Niels Knud Andersen: Teksten. Allan Karker: Sproget. Erik Dal: Bogen.

Petrus Parvus, der stammede fra Roskilde, blev efter studieophold ved Sorbonne og i Wittenberg professor ved Københavns Universitet i 1537. Forfatteren er den berømte

franske bogtrykker og lærde humanist Robert Estienne (Estienne). Bibelsummaen fremkom i sin første latinske form i hans Vulgataudgave 1532 og optoges i hans senere bibeludgaver. En fransk oversættelse kom første gang i en fransk bibel, Antwerpen 1534. Teksten udkom også i enkeltudgaver, på latin og fransk. Savel dette skrift som Estiennes kritiske bibeludgaver blev angrebet af Sorbonne og trykningen af summaen forbudt i 1542. I 1550 flyttede Estienne til Genève, hvor han sluttede sig til reformationen. Hans bibelsumma blev optaget i tyske og franske reformerte bibler i det 16. og 17. århundrede.

Petrus Parvus' forlæg har været en fransk udgave, Paris 1542, som ikke kendes; men den har svaret til teksten i Estiennes Ny Testamente, Genève 1552. Parvus har forsnyet oversættelsen med en fortale. Bogen betegnes »som en ret compas der en i det store, mægtige, vide, brede og dybe bibelske hav kan holde sin kaas efter« (A2r) Den indeholder hovedstykkerne af hele den hellige bibel, og den »kan, skal og må være som en forløber for den store danske bibel«, som Christiern Pedersen har oversat efter kongens ordnans, og som forhabentlig med universitetets »fuldburd og myndighed« snart kan blive trykt. Denne udtalelse har været et vigtigt dokument i spørgsmalet om Christiern Pedersens bibeloversættelse.

Parvus giver en fuldstændig oversigt over indholdet af bogen, der svarer til marginalnoterne i teksten (A3r). Efter det første afsnit om Gud følger fra det Gamle Testamente: Skabelsen, syndefaldet, forjættelserne, Moseloven. Disse afsnit peger frem til det Ny Testamente eller ses i lyset af dette. Moseloven blev givet for at »menneskene skulde kende, hvad synd er« og »des brændeligere begære Jesu Kristi tilkommelse«. Deres slagtofre tjente til intet uden at betegne det sande offer, som Jesus Kristus skulde gøre af sit eget legeme. Afsnittene fra det Ny Testamente er følgende: Jesu Kristi Komme, Jesus Kristus er offerlam, den Helligånd, troen, kærlighed, håb, retfærdiggørelse og helliggørelse, gode gerninger, Kristus som forsoner, dommedag, det evige liv og den evige fordommelse. I slutningen hedder det, at Gud ved den Helligånd har givet os de bibelske bøger »på skrift«, for at vi skal vide og tro, at der er kun en sand Gud og en eneste Jesus Kristus. »Andet fundament end dette samme kan ingen sætte i Jesu Kristi kirke.«

Vi ved ikke, hvilken betydning Parvus' oversættelse fik. Niels Knud Andersen antager, at hans bibelhumanisme ikke har været helt i overensstemmelse med den danske lutherdom. Men skriftet er vidnesbyrd om hans forbindelse med den europæiske humanisme.

Ortografien i bogen er fast. Den viser moderne træk, men er på nogle punkter gammeldags og har visse særegenheder. Der er ingen overensstemmelse med Vingaards Viborg-tryk, derimod visse ligheder med Parvus' oversættelse af Corvinus, der blev trykt hos Hans Barth i Roskilde. Der er enkelte former, der peger mod sjællandsk: *hide* 'hedde' og *hiemmel* 'himmel'. Karker anfører, at også genusbrugen stemmer med sjællandsk, idet der henvises til *bog* og *kircke* med pron. *hun*. Dette er dog ikke specielt sjællandsk; også Hans Tausen bruger *hun* om *kircke*, ligeledes Jens Peerszøn, og ordene er gamle feminineer.

Parvus har bestræbt sig for at gengive den franske tekst så nøjagtigt som muligt, hvad der også præger periodebygningen. Relativt *qui* gengives ved *som*, *lequel* ved *hulcken*. Oversættelsen *Hulcke gode gerninger ho ey gjør* er slavisk efter fransk. De franske participialkonstruktioner kalkeres. Synonymvariation og tautologier gengives, og Parvus har forstået at udnytte modersmålets muligheder. Også specielt franske stiltræk overtages (p. 20). Oversættelsen er ikke helt uden fejl; men »trods et par mindre misforståelser er Petrus Parvus' fordanskning af Robert Estiennes bibelsumma afgjort afgiværdig som vor ældste oversættelse fra fransk« (Karker p. 25 f.).

Karl Martin Nielsen